

**TEXNOLOGIYA FANIDA 5-SINF O'QUVCHILARI UCHUN CHOK
TURLARINI O'RGATISH****Yuldasheva Muxtasarxon Ikromjon qizi***Qo'qon Davlat universiteti**Texnologik ta'lim yo'nalishi**2 bosqich talabasi*

Annotatsiya Ushbu maqola 5-sinf texnologiya fanida “Chok turlari” mavzusini o'rganishga qaratilgan. Maqolada choklarning turli turlari, ularning qo'llanilishi va o'quvchilarga kashtachilik san'ati orqali amaliy ko'nikmalarni shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda interfaol metodlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanishning o'quvchilarning faolligini oshirishdagi roli ko'rsatilgan. Maqolada taqdim etilgan metodlar va vositalar orqali o'quvchilarga kashtachilik san'ati haqida chuqur bilimlar berish, ularning estetik didini shakllantirish va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish mumkinligi ta'kidlangan. Tadqiqot natijalari texnologiya fanini o'qitishda innovatsion yondashuvlarni qo'llashning samaradorligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar Kashta choklari, popop chok, qaytma chok, yo'rma chok, zig-zag chok, kompozitsiya, mulina ipi, gazlama, chambarak, naqsh elementlari, kashtachilik san'ati, xalq hunarmandchiligi, texnologiya fani, amaliy ko'nikmalar, interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), PowerPoint,

Kirish. Texnologiya fani maktab o'quvchilarining hayotga amaliy tayyorgarligini oshirish, ularni turli kasblar bilan tanishtirish va hunar o'rganishga bo'lgan qiziqishini kuchaytirishda muhim o'rin tutadi. Kashta choklari o'zbek xalqining qadimiy hunarmandchilik san'atlaridan biridir. Ushbu san'atni o'rganish orqali o'quvchilar milliy madaniyatimizni anglashadi va uni kelajak avlodlarga yetkazishning ahamiyatini tushunishadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning ta'kidlashicha, “San'at chegara bilmaydi, uning buyuk vazifasi odamlarni birlashtirish”

Ayniqsa, 5-sinf o'quvchilariga chok turlarini o'rgatish ularning qo'l mehnatiga mehr uyg'otib, kasb-hunar tanlashga bo'lgan qiziqishini shakllantiradi. Chok turlari bo'yicha bilim va ko'nikmalarni shakllantirish nafaqat maket yoki namuna tayyorlashda, balki kundalik hayotda ham foydali bo'lib, o'quvchilarning mustaqil ishlash malakalarini rivojlantiradi. Shu bois, bu jarayonda zamonaviy metodlar va AKTdan samarali foydalanish katta ahamiyat kasb etadi.

Kashta choklarini o'rganish o'quvchilarning estetik didini shakllantirishga yordam beradi. Naqshlar va ranglarning uyg'unligi, kompozitsiyaning to'g'ri tashkil etilishi orqali go'zallikni anglash va qadrlash ko'nikmalari rivojlanadi. Kashta

choklari yordamida o'quvchilar qo'l mehnati orqali amaliy ko'nikmalarni egallashadi. Bu esa ularning mustaqil ishlash, diqqatni jamlash, sabr-toqat va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Kashta choklari orqali o'quvchilar xalq hunarmandchiligi bilan tanishadilar. Bu esa ularning milliy qadriyatlarni hurmat qilish, o'z madaniyatiga bo'lgan muhabbatini oshirishga xizmat qiladi. Kashta choklarini o'rganish o'quvchilarda kashtachilik kasbiga qiziqish uyg'otadi. Bu esa kelajakda ularni hunarmandchilik soh asida faoliyat yuritishga tayyorlaydi.

Kashta choklari texnologiya fanining bir qismi sifatida o'rganiladi. Bu esa fanning amaliy va nazariy jihatlarini uyg'unlashtirishga, o'quvchilarning texnologik tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi.

Asosiy qism . Chok deb ikki yoki undan ortiq mato bo'laklarini tikishga yoki ularning chetlarini mustahkamlashga xizmat qiladigan tikuv mashinasi yoki qo'l yordamida bajariladigan ish turiga aytiladi. 5-sinf texnologiya darslarida odatda quyidagi asosiy chok turlari o'rgatiladi:

Oddiy qo'l choklari: ipni matoga qo'l bilan tikib, mato bo'laklarini birlashtirish usuli.

Mashina choklari: tikuv mashinasi yordamida bajariladigan choklar, ko'proq mustahkamlik talab qilinadigan joylarda qo'llaniladi.

Bezak choklari: matoni bezash, tikilgan buyumga estetik ko'rinish berish uchun ishlatiladi.

Sirpama yoki yashirin choklar: ko'zga tashlanmaydigan tarzda tikish uchun mo'ljallangan. Kashta choklari turli uslublarda va naqshlarda bajariladi. O'zbek kashta choklarining asosiy turlariga quyidagilar kiradi:

- **Yo'rma chok:** Matoning ikki tomonida ham ko'rinadigan, simmetrik naqsh hosil qiluvchi chok turi.

- **Bosma chok:** Matoning faqat bir tomonida ko'rinadigan, oddiy va tez bajariladigan chok turi.

- **Chamak chok:** Qo'shimcha naqshlarni ramkaga olishda yoki do'ppi kizaklariga badiiy bezak berishda ishlatiladi.

- **Bahya chok:** Kashta chetlarini mustahkamlashga xizmat qiladi, matoga xuddi buklagandek, lekin bir tekis chok hamda masofa xisobga olinib tikiladi.

- **Kandaxayol:** Shahrisabzda keng tarqalgan, geometrik shakllardan iborat naqsh turi.

- **Iroqi:** Shahrisabzda ishlatiladigan, o'ziga xos naqsh turi.

Kashta choklari nafaqat kiyimlarni bezashda, balki turli maishiy buyumlarni ham bezashda qo'llaniladi. Ular quyidagi sohalarda keng tarqalgan:

- **Kiyimlar:** Ko'ylaklar, do'ppilar, belbog'lar, kamzullar va boshqalar.

- **Maishiy buyumlar:** So'zana, choyshab, jozibador, choyxalta, oynaxalta va boshqalar.

• **Bayramlar va marosimlar:** To'ylar, kelin-kuyovlar uchun bezaklar, sovg'alar va boshqalar.

Kashta choklarida ishlatiladigan naqshlar va ramzlar turli ma'nolarga ega bo'lib, ular xalqimizning dunyoqarashi, e'tiqodlari va qadriyatlarini aks ettiradi. Masalan:

Kosmologik ramzlar: Kuyosh, oy, yulduzlar kabi tabiat hodisalarini ifodalovchi naqshlar.

Tabiat ramzlari: Gul, barg, daraxt va boshqa o'simlik shakllari.

Hayvonot ramzlari: Quyon, qush, ot kabi hayvonlarning tasvirlari.

Kashta choklarini bajarishda turli texnikalar va usullar qo'llaniladi. Ular orasida:

• **Qo'l bilan tikish:** Eng qadimiy va an'anaviy usul bo'lib, maxsus ip va igna yordamida amalga oshiriladi.

• **Mashina bilan tikish:** Zamonaviy texnologiyalar yordamida tez va samarali bajariladigan usul.

• **Aralash usul:** Qo'l va mashina tikishining kombinatsiyasi bo'lib, murakkab naqshlarni yaratishda qo'llaniladi.

Kashta choklari nafaqat estetik go'zallikni yaratish, balki milliy madaniyatni saqlash va rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Ularni o'rganish orqali:

• **Milliy qadriyatlarni saqlash:** Kashta choklari xalqimizning qadimiy san'ati bo'lib, uni o'rganish orqali milliy madaniyatimizni saqlashga hissa qo'shiladi.

• **Ijodiy fikrlashni rivojlantirish:** Naqshlarni yaratish va ularni tikish jarayoni ijodiy tafakkurni rivojlantiradi.

• **Amaliy ko'nikmalarni egallash:** Kashta choklarini bajarish qo'l mehnati va sabr-toqatni talab qiladi, bu esa amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi.

• **Kelajakda kasbga yo'naltirish:** Kashta choklari orqali hunarmandchilik kasblariga qiziqish uyg'otiladi va yoshlarni bu sohada faoliyat yuritishga tayyorlashga yordam beradi.

5-sinf texnologiya fani darslarida Chok turlarini o'rgatishda o'qituvchi quyidagi metodlardan samarali foydalanishi lozim:

Ko'rgazmali metod: chok turlari namunalarini ko'rsatish, videoroliklar va rasmlar orqali tushuntirish.

Amaliy metod: o'quvchilarning o'z qo'llari bilan chok tikib ko'rishi, har bir chok turini mustaqil bajarib ko'rish orqali ko'nikma hosil qilishi.

Suhbat va muhokama: choklarning qaysi holatda ishlatilishi, uning afzalliklari va kamchiliklari haqida o'quvchilar bilan muhokama yuritish.

Jamoaviy ish metodi: kichik guruhlarda ishlash orqali bir-birini o'rganish va yordam berishga o'rgatish.

Aqliy hujum (Brainstorming): O'quvchilarga "Chok turlari" mavzusi bilan bog'liq savollar beriladi va ular o'z fikrlarini erkin ravishda bildiradilar. Bu metod o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Klaster usuli: Mavzu bo'yicha asosiy g'oyalar markazga joylashtiriladi, atrofida esa ularga bog'liq qo'shimcha fikrlar yoziladi. Bu usul mavzuni tizimli ravishda o'rganishga yordam beradi.

Venn diagrammasi: Turli chok turlarining o'xshashliklari va farqlarini ko'rsatish uchun ikki yoki undan ortiq doiralar chiziladi. Bu metod o'quvchilarga turli chok turlarini taqqoslash imkonini beradi.

Insert usuli: O'quvchilarga matn taqdim etiladi, ular matnni o'qib, "B" (bilaman), "I" (bilmoqchiman), "L" (bilib oldim) ustunlariga tegishli ma'lumotlarni yozadilar. Bu usul o'quvchilarning o'z-o'zini baholashini ta'minlaydi.

"Bilaman, bilishni istayman, bilib oldim" (3B) jadvali: O'quvchilar dars boshida "Bilaman" ustuniga oldingi bilimlarini, "Bilishni istayman" ustuniga o'rganishni xohlagan savollarini, dars oxirida esa "Bilib oldim" ustuniga o'rganilgan yangi bilimlarini yozadilar. Bu jadval o'quvchilarning o'rganish jarayonini kuzatish imkonini beradi.

"5x5x5" metodi: O'quvchilar 5 kishidan iborat guruhlariga bo'linadi, har bir guruhga 5 daqiqa davomida biror mavzu bo'yicha muhokama qilish topshirig'i beriladi. Bu metod o'quvchilarning guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

"Qor bo'roni" metodi: O'quvchilar ikki guruhga bo'linadi, har bir guruhga biror savol beriladi, ular bu savolga eng ko'p to'g'ri javoblarni topishga harakat qiladilar. Bu metod o'quvchilarning tez fikrlash va tez qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

"T-jadval" usuli: Jadvalning chap tomoniga "Nima bilaman?", o'ng tomoniga esa "Nima bilishni istayman?" degan savollar yoziladi, o'quvchilar bu savollarga javob yozadilar. Bu usul o'quvchilarning oldingi bilimlarini aniqlashga yordam beradi.

"Bumerang" texnologiyasi: O'quvchilarga tarqatma materiallar beriladi, ular bu materiallarni o'qib, o'z fikrlarini yozadilar, so'ngra guruhda bu fikrlarni muhokama qiladilar. Bu texnologiya o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

"Zakovatli zukko" o'yini: O'quvchilarga mavzu bo'yicha savollar beriladi, ular bu savollarga tez va to'g'ri javob berishga harakat qiladilar. Bu o'yinda o'quvchilarning tez fikrlash va tez qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Zamonaviy texnologiya darslarida AKTdan foydalanish o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Chok turlarini o'rgatishda quyidagilarni qo'llash mumkin:

1. **Slaydlar (PowerPoint, Google Slides):** Chok turlari, ularning xususiyatlari va qo'llanilishi haqida slaydlar tayyorlash orqali o'quvchilarga vizual materiallar taqdim etish. Bu vosita o'quvchilarning diqqatini jalb qiladi va mavzuni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

2. **Video materiallar (YouTube, Vimeo):** Kashtachilik jarayonini ko'rsatuvchi video materiallar yordamida o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni o'rgatish. Bu vosita o'quvchilarga amaliy ishni ko'rsatib, ularning ko'nikmalarini rivojlantiradi.

3. **Grafik organayzerlar (Klaster, Venn diagrammasi):** Chok turlarini tizimli ravishda taqdim etish uchun grafik organayzerlar yordamida ma'lumotlarni tartibga solish. Bu vosita o'quvchilarga mavzuni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

4. **Mobil ilovalar (Seesaw, Padlet):** O'quvchilarga o'z ishlarini yuklash, fikr almashish va o'zaro baholash imkonini beruvchi mobil ilovalar yordamida interfaol muhit yaratish. Bu vosita o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va o'zaro hamkorlikni ta'minlaydi.

5. **Interaktiv ta'lim platformalari (Kahoot, Quizizz):** Chok turlari mavzusiga oid testlar va viktorinalar yordamida o'quvchilarning bilimlarini baholash. Bu vosita o'quvchilarning bilimlarini tez va samarali baholash imkonini beradi va darsni qiziqarli qiladi.

Xulosa: 5-sinf texnologiya darslarida chok turlarini o'rgatish o'quvchilarning mehnat ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni amaliy faoliyatga tayyorlash va kasb-hunarga qiziqishini oshirishda muhim o'rin tutadi. "Chok turlari" mavzusini o'rgatishda interfaol metodlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning faolligini oshiradi, mavzuni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi va darslarni qiziqarli qiladi. Ushbu metodlar va vositalar orqali o'quvchilarga kashtachilik san'ati haqida chuqur bilimlar berish, ularning estetik didini shakllantirish va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Ushbu jarayonda o'qitishning ko'rgazmali, amaliy, suhbat va jamoaviy metodlaridan foydalanish, AKT imkoniyatlarini qo'llash ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Texnologiya fani darslarini zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish o'quvchilarda ijodkorlik va mustaqil ishlash malakasini shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Texnologiya fani. 5-sinf uchun darslik. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020.
2. Raximova N., Xudoyberdiyeva M. Texnologiya fanidan metodik qo'llanma (5-sinf o'qituvchilari uchun). Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
3. Karimov M., Xudoyberdiyeva M. Texnologiya darslarida o'qitish metodlari va innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

4. Mahmudova S. Texnologiya fanida AKTdan foydalanish yo'llari. Toshkent: Pedagog nashriyoti, 2022.
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Texnologiya fanidan dars ishlanmalari to'plami (5–7 sinflar uchun). Toshkent: O'qituvchi, 2018.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi materiallari. Texnologiya fanining o'quv dasturi va talablar. Toshkent, 2021.
7. Yusupova D. Amaliy mashg'ulotlarda chok turlarini o'rgatish metodikasi. Andijon: Iste'dod, 2020.
8. www.ziyonet.uz – Ta'limiy resurslar portali (murojaat sanasi: 2025 yil 18 iyun).
9. www.tdi.uz – Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi rasmiy sayti (murojaat sanasi: 2025 yil 18 iyun).
10. Qodirova Z. Texnologiya fanini o'qitishda innovatsion metodlar. Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti, 2023